

Носенко Юлія Григорівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

відділ хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти

Інститут інформаційних технологій і засобів навчання

м. Київ, Україна

nosenko-y@ukr.net

ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОНСТРУКТ

Вступ. Соціокультурний прогрес, як процес гуманізації відносин між особистістю й суспільством, спрямований на збереження духовної спадковості людських взаємин, вимагає особливої уваги до представників найменш соціально захищених верст населення, серед яких – люди з інвалідністю (ЛІ). Сучасна українська наукова спільнота розглядає ЛІ не тільки як об'єкт соціально-педагогічної допомоги й турботи, але й як активний суб'єкт навколишнього соціуму, який має створювати умови для його максимально можливої самореалізації й інтеграції в суспільство. На думку О. Хорошайло [8], принципово новий погляд на проблему ЛІ пов'язаний: 1) з переходом суспільства до постіндустріальної стадії розвитку; 2) з поворотом суспільної свідомості від “культури корисності” до “культури гідності”. З огляду на це, пошук оптимальних шляхів навчання, культурної і соціальної інтеграції ЛІ стає одним з першочергових завдань педагогічної науки та об'єктом міждисциплінарних досліджень і практичних пошуків.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ЛІ часто розглядають як певну культурну групу в різноманітних сферах життя суспільства. Культура інвалідності може визнавати і вітати життя людей з обмеженими можливостями, аргументуючи це тим, що з цим не обов'язково пов'язане щось трагічне, і їх не слід вважати меншовартісними. Групи всередині громади ЛІ можуть мати спільну соціально-культурну історію. Деякі групи мають спільну мову, наприклад, мову жестів, шрифт Брайля або деякі спеціальні терміни, які вони використовують, щоб говорити про інвалідність або про себе. Вони часто поділяють звичаї і традиції, такі як святкування просвітництва в питаннях інвалідності й гідності тощо.

Молоді ЛІ не завжди мають можливість брати активну участь у культурному житті суспільства на місцевому або національному рівні через фізичні та психологічні бар'єри. Серед фізичних бар'єрів варто відзначити відсутність «універсального дизайну» (спеціального транспорту або фізичного доступу до різних будівель), відсутність інформації в доступному форматі. Серед психологічних бар'єрів – страх перед потенційною недоступністю бажаних об'єктів, до яких складно або неможливо дістатися самотійно. Значущим психологічним бар'єром є самоідентифікація: люди сприймають себе як належних до «меншості». Деякі ЛІ не хочуть бачити себе в якості меншості, оскільки це має негативний прихований зміст для них.

Інвалідність в Україні часто породжує «комплекс гандикапу» – властивість особистості, яка формується під впливом усвідомлення інвалідності, що руйнує життя, не залишаючи в ньому сенсу, та супроводжується негативними переживаннями, деструктивними оцінками себе і соціуму [7]. З психологічної точки зору це поняття пояснюється як стан, при якому поєднання фізичних, розумових, психологічних та соціальних якостей інвалідизованих осіб ускладнює процес пристосування, не дозволяючи їм досягнути оптимального рівня розвитку і функціонування. Л. С. Виготський [2, с. 73] називав цей феномен «повною недовершеною або соціальною інвалідністю». Комплекс гандикапу – це індивідуальне, внутрішнє неприйняття ЛІ самого себе, деформований образ «Я» внаслідок негативних впливів соціальних установок. Основою для розвитку в неповносправної особи комплексу гандикапу є гандикапізм – суспільне явище, що актуалізується за рахунок негативних уявлень про неповносправних (пов'язане з поняттями дискримінації, ксенофобії та стигматизації). Такі погляди містяться в суспільній свідомості, а також виявляються на несвідомому рівні як колективне підсвідоме (архаїчні стереотипи) [7].

Наукова спільнота України сходиться на тому, що ЛІ мають право на соціальну підтримку, незалежно від їх потенційного внеску в суспільство. Включення людей з обмеженими можливостями також вимагає введення в дію політики та програм, котрі усували б бар'єри і гарантували здійснення цивільних, культурних, економічних, політичних і соціальних прав. Важливу роль у формуванні суспільного відношення до ЛІ відіграють медійні засоби. Як зазначає О. Ставицький [5], інформованість суспільства про різні інвалідизуючі стани неухильно підвищується завдяки ЗМІ, що допомагають побачити, скільки завзятості й рішучості докладаються ЛІ, щоб жити повноцінним життям. Важливо достовірно інформувати суспільство про життя ЛІ, утверджувати толерантне ставлення до цієї категорії громадян. Основними стратегіями на шляху до цієї мети є: формування образу ЛІ та її оточення, як успішних, оптимістичних, сильних духом особистостей, соціальна інтеграція ЛІ, формування в суспільстві толерантного ставлення до ЛІ, нейтралізація соціального нерозуміння, байдужості та фобій, привернення уваги державних і громадських організацій до проблем інвалідності.

Оскільки в суспільстві України досі вирізняється гостротою проблема нетерпимості на етнічному, релігійному ґрунті, насильства щодо соціальних меншин, у т.ч. до ЛІ, вітчизняні дослідники наголошують на необхідності зміни суспільних відношень до явища інвалідності в цілому, формування толерантного ставлення громадян до ЛІ [3; 6]. При цьому доцільно уникати крайнощів, коли ЛІ показують як або дуже бідних, потребуючих жалю, або вшановують як героїв, які наважуються жити. Таке зображення тільки сприяє формуванню неконструктивних стереотипів. Натомість доцільно формувати розуміння того, що ЛІ утворюють групу, таку ж цікаву і різноманітну, як і будь-яка інша група в суспільстві.

Важливою ланкою між культурою суспільства і внутрішнім світом особистості, у т.ч. ЛІ, є розвиток духовно-моральних цінностей, що є внутрішніми світоглядними переконаннями, формують погляди та принципи,

життєву позицію та поведінку людини. Українські дослідники [1; 8 та ін.] стверджують, що виховання духовно-моральних цінностей дозволить сформуванню в суспільстві розуміння абсолютної цінності кожної людини, пріоритету її прав на повноцінну реалізацію своїх здібностей та інтересів, незалежно від індивідуальних особливостей. Це дозволить, з одного боку, розвивати толерантне відношення суспільства до ЛІ, а з іншого боку, ЛІ позбутись деструктивної «Я-концепції», подолати комплекс гандикапу, спрямувати ціннісну сферу у напрямі саморозвитку і суспільної інтеграції.

Висновки. Нині еволюційний рух від медичної (сегрегаційної) та інтегрованої моделей організації життя ЛІ до інклюзивних моделей свідчить про поступ українського суспільства на демократичних, гуманістичних, людино-центристських засадах. Утім, на сьогодні проблемою і важливою задачею українського суспільства в аспекті покращення життя ЛІ залишається розроблення механізмів взаємодії між державним, громадським сектором та суспільством; розвиток цілісної державної політики щодо покращення умов життя ЛІ; інформування суспільства та формування його готовності до прийняття соціальної інклюзії.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ, Академвидав, 2012. 256 с.
2. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии. Москва, 1995. С. 71–77.
3. Добровітька О. О. Толерантне середовище як перший крок до інтеграції студентів з особливими потребами у вищій навчальній заклад. *Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 23–26.
4. Соколов М. Ю. Проблема толерантності в інформаційному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2007. 38 с.
5. Ставицький О. Вплив професійної діяльності на ставлення до людей з особливими потребами. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2012. № 2. С. 318–323.
6. Ставицький О. О. Каталізатори нетерпимості до інвалідів у сучасному суспільстві. *Наук. вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. «Психологічні науки»*. 2012. Т. 2. Вип. 8. С. 234–238.
7. Ставицький О. О. Психологія проявів комплексу гандикапу: демографічний аспект. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2014. Вип. 121 (2). С. 160–164.
8. Хорошайло О. С. Формування гуманістичних ціннісних орієнтацій студентської молоді з обмеженими фізичними можливостями в умовах сучасного українського суспільства. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна*. 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 296–302.